УДК 376-056.264:81-028.31

Н.С. Гаврилова

МЕТОДИКА ПОСТАНОВКИ ЗВУКА -И-

У статті пропонується методика постановки голосного звука мовлення -и-, що передбачає організацію та проведення логопедичної роботи у три етапи: підготовки до корекції звуків мовлення, їх постановки та автоматизації.

Ключові слова: постановка звуків, логопедичний масаж, артикуляційна вправа, логопедична гра.

В статье представлена методика постановки гласного -ы-, которая включает организацию и проведение логопедической работы на трёх этапах: подготовительном, постановки и автоматизации звуков речи.

Ключевые слова: постановка звуков, логопедический массаж, артикуляционное упражнение, логопедическая игра.

Артикуляція звука –и- порівняно з артикуляцією інших голосних звуків мовлення складніша, відповідно, його вимова формується повільніше. Зокрема, в основі артикуляції цього звука лежить позиція губ "оскал", формування якої пов’язане з вищим рівнем розвитку дрібної артикуляційної моторики м’язів губ – диференційованим. Впроцесі вимови звука -и- м’язи, що забезпечують рухи нижньої щелепи (жувальні), розслабляються, що сприяє відкриванню рота. Коловий м’яз рота розслабляється, а м’язи, що опускають нижню губу та кутики губ, активізуються, завдяки чому нижня губа опускається таким чином, що видно нижні зуби (формування позиції "оскал"). При такій позиції губ та не сильно відкритому роті широко розтягнута середня частина спинки язика піднімається у ротовій порожнині до рівня середини. Піднебінні дужки та м’яке піднебіння скорочуються та активізують язичок, який рухається назад і прилягає до валика Пасавана. Струмінь повітря проходить через зімкнені голосові складки, забезпечуючи їхню вібрацію, а тоді через ротову порожнину та губи, що знаходяться в позиції "оскал".

Постановки звука –и- чи стимуляції його вимови переважно потребують діти зі складними мовленнєвими дефектами (дизартрією, ринолалією, алалією, загальним недорозвиненням мовлення, обумовленим вадою інтелекту). Проте працюють над правильною артикуляцією голосних звуків в цілому і над цим звуком мовлення зокрема також і з метою удосконалення дикції та постановки голосу у

© Гаврилова Н.С.

співаків, акторів, дикторів телебачення тощо. Отож умови для проведення розвивальної, стимулюючої чи корекційної роботи мають бути підібрані індивідуально, з урахуванням причин, що обумовили порушення мовлення, віку та індивідуальних потенційних можливостей тих, з ким займатиметься логопед.

Постановка звука -и- при складних порушеннях артикуляційної моторики та дихання у дітей проводиться поетапно і визначається з урахуванням того, як дитина утворює опорну артикуляційну позицію "оскал". Якщо вона її утворює самостійно правильно перед дзеркалом, то підготовчий етап роботи у цьому напрямку можна пропустити. Але якщо допускає помилки: не відразу знаходить позицію; утворює протилежну, витягуючи губи вперед, або посміхаючись; неточно відтворює позицію тощо, – у цьому випадку потрібно провести підготовчу роботу з метою формування вміння самостійно утворювати позицію "оскал".

Підготовча робота.

Підготовчу роботу у цьому напрямку здійснюють у чотири етапи. На першому – формують пасивний рівень рухової активності м’язів, що забезпечують рухи губ, на другому – пасивно-активний, на третьому – недовільний, а на четвертому – довільний або самостійний, контрольований.

Масаж в області колового м'яза рота при млявому тонусі м'язів на першому етапі проводиться з метою активізації - по колу, за годинниковою стрілкою, або над верхньою губою - від носогубної складки до кутиків губ і під нижньою губою - від середньої лінії до кутиків губ. В процесі проведення масажу чергують легкі прийоми прогладжування з сильнішими - натисканням, розтиранням, поколюванням, пощипуванням тощо. Слід пам'ятати, що в області колового м'яза рота, як і в області м'язів щік, прийоми розтирання руками проводяться методом переступання. Коли ж масаж проводиться зондами, рухи можуть бути прямими ковзаючими, спіралеподібними тощо. Якщо ми працюємо кульковими зондами чи валиком, можна також використовувати прийом прокочування.

При наявності підвищеного тонусу м'язів масаж в області щік проводиться переважно у напрямку від скронь до середньої лінії обличчя з метою розслаблення. А в області колового м'яза рота по колу, за годинниковою стрілкою, проте сильні прийоми такі як пощипування, глибоке натискання, не використовують,лише погладжування, легка вібрація та легке розтирання. Якщо з'являються симптоми гіперемії, то масаж припиняють і переходять до наступного етапу роботи.

На наступному етапі роботи формуємо позицію "оскал" на пасивному та пасивно-активному рівнях. З цією метою проводимо масаж в області м’язів, розташованих під нижньою губою: м’язів, що опускають нижню губу та кутики губ. Масаж проводиться у напрямку від кутиків губ та країв нижньої губи вниз оминаючи підборіддя справа і

зліва. В процесі масажу використовують прямі ковзаючи рухи. Проводять його чисто вимитими руками, чергуючи прийоми погладжування та розтирання таким чином, щоб відтягнути нижню губу вниз. Формуємо масажними рухами у дитини позицію "оскал", тоді забираємо руки, а утворену позицію пропонуємо втримувати дитині самостійно певний проміжок часу, який відлічуємо (в середньому до п'яти).

Також позицію "оскал" можна формувати, масажуючи прямими ковзаючи ми рухами, спочатку над верхньою губою у напрямку від середньої носогубної складки до кутиків губ, а потім вздовж м'яза, що опускає кутики губ вниз (від кутика губи вниз, справа і зліва від підборіддя). Масаж проводимо також використовуючи прямі ковзаючи рухи та чергуючи прийоми погладжування та розтирання, опускаючи кутики губ вниз. Наступним кроком є формування позиції "оскал", забираємо пальці рук і пропонуємо дитині втримувати цю позицію певний проміжок часу, який відлічуємо, самостійно.

Специфіка виконання масажу при гіпотонусі – більше використання прийомів розтирання і менше - погладжування, при гіпертонусіж - навпаки. Також необхідно пропонувати дітям після утворення "оскалу" вертати губи у вихідну позицію "рот закритий, а губи зімкнені". Якщо вона не може цього зробити, їй допомагають, поклавши під нижню губу долоню, закривають рот. Іншою рукою можна підтримати голову, щоб вона не відхилялася при цьому назад, поклавши дитині долоню руки на потилицю. А потім, поклавши боком великий чи вказівний палець під нижню губу, піднімаємо її вверх так, щоб губи зімкнулися.

На наступному етапі формуємо у дітей вміння на недовільному рівні утворювати позицію "оскал". Зокрема, пропонуємо дитині утворити гримасу, зразок виконання якої пропонує логопед. Можна при цьому створити ігрову ситуацію, доповнити гримасу жестами. Сюжети для створення ігрових ситуацій можуть бути різними: "злий вовк", "рибка", "баба яга" тощо. Усі завдання виконують без дзеркала, з включенням емоційно стимулюючих завдань. Можна також включати дітей в ігри-драматизації, пропонуючи їм виконувати ролі сердитих і злих персонажів. Психологи вважають, що обігравання таких ролей дозволяє дітям пережити стан злий, гнівливий, сердитий внутрішньо, зрозуміти її причини, усвідомити наслідки та перестати боятися. Також такі форми роботи розвивають навики контролю за власним станом.

На останньому етапі вчимо дітей утворювати позицію "оскал" самостійно, перед дзеркалом. Зразок виконання демонструє перед дзеркалом логопед, а дитині пропонуємо виконати так само, контролюючи рухи органів артикуляції і дивлячись на себе у дзеркало. При наявності у дітей гіпертонусу, труднощах при утворенні позиції перед дзеркалом чергуємо самостійне виконання дитиною артикуляційної вправи з прийомами розслабляючого масажу, який проводять спочатку в області щік (від скронь до середньої лінії обличчя), а потім під нижньою губою

відтягуючи її вниз. Саме чергування прийомів розслабляючого масажу з самостійним виконанням вправ дозволяє при наявності дистонії, підвищеного тонусу сформувати контроль за діяльністю тих груп м'язів, які забезпечують утворення позиції "оскал".

Постановка звука -и-.

Спосіб перший.

Дитині пропонуємо утворити позицію "оскал" перед дзеркалом чи без нього та видихнути з голосом. Зразок видиху з голосом у позиції "оскал" пропонує логопед. Якщо дитина не розуміє інструкції, то можна запропонувати їй інший варіант – погудіти, як пароплав, або уявити, що літак злітає зі злітної смуги, та погудіти, як він. Зразок виконання завдання дає логопед.

Другий спосіб.

Якщо дитина самостійно ще не може чітко утворити позицію "оскал", їй можна допомогти її сформувати, зафіксувавши пальці рук в кутиках губі опускаючи їх вниз, або зафіксувавши пальці рук під нижньою губою і відтягуючи її вниз. Після формування позиції пропонують дитині видихнути з голосом або погудіти так, щоб утворився звук –и-. Зразок того, як гудіти, пропонує логопед.

Третій спосіб.

В процесі постановки звука –и- у дітей може виникнути пом'якшена його вимова через зайве напруження в області кутиків губ та спинки язика. У цьому випадку знімаємо напруження спочатку в області кутиків губ, зафіксувавши пальці рук бокомі використовуючи прийом легкої вібрації. Можна також для розслаблення використати вправу "вуса". Для цього фіксуємо пальці рук справа і зліва від носо-губної складки, погладжуємо пучками пальців рук над верхньою губою від носо-губної складки до кутиків губ і далі вниз вздовж м'яза, що опускає кутики губ.А потім розслабляємо спинку язика, поклавши широкою пласкою частиною зонд "гребінець" в області середньої його частини, шляхом використання легких вібраційних та коливальних рухів.

Автоматизація звука -и-.

При наявності у дітей складних паралічів та парезів в області обличчя млявого, спастичного чи змішаного типів (коли обличчя амімічне), автоматизація звука може протікати в утруднених умовах. Наукові дослідження (О.Р. Лурії, І.П. Павлова та інших) виявили, що будь-яка інформація міцно втримується і вводиться у практику застосування за умови наявності міжаналізаторних зв'язків, причому чим більше формується зв'язків, тим міцніше втримування. За умови, що якийсь з необхідних аналізаторних зв'язків не формується, або формується лише частково, інформація фіксується у свідомості з великим відсотком неточності та залишається ненадовго і не входить у практику життя. У нашому випадку це відображається в утрудненому процесі автоматизації звуків мовленняу спілкуванні. У дитини для того, щоб фонема стала засобом спілкування, має з'єднатися артикулема не лише з акустичним

образом звука мовлення, а й з інтонаційним забарвленням, а також з відповідним мімічним образом обличчя та з конкретною ситуацією, що надасть їй осмисленості. Одна і таж фонема, вимовлена з різною інтонацією та мімічно по-різному забарвлена, буде мати різний смисл навіть якщо використовуватиметься в одній і тій же ситуації. Наприклад, -и- може символізувати незадоволення, сердитість тощо.

У дітей зі складними паралічами і парезами завдяки слабкості або відсутності власної міміки і міміка оточуючих людей недостатньо розпізнається, вони також не включають її у практику спілкування з оточуючими. Для того, щоб виправити це порушення, необхідно також проводити спеціально підготовчу роботу з метою формування мімічних позицій. Перед автоматизацією звука -и- такою основною позицією буде "насуплення" -утворення мімічної складки між бровами. Це позиція, яка супроводжує ситуації незадоволення, гніву, зосередження на чомусь тощо.

Підготовча робота.

Починають корекційну роботу по формуванню позиції"насуплення" з проведення масажу в області лоба.

Пасивний рівень рухової активності.

На першому етапі проводять масаж з метою розігріву м’язів лоба у напрямку від середньої лінії лоба до скронь. Масаж у цій області може проводитися як пучками пальців рук, кісточками пальців рук, так і спеціальними зондами, зокрема підходять зонди з кулькою чи валиком середнього діаметру, зонд "сани" тощо. При проведенні масажу пальцями рук використовують легкі прийоми – погладжування, вібрації - та сильніші – розтирання, яке проводиться методом переступання. Рухи при проведенні прийомів погладжування пучками пальців рук прямі, а при проведенні розтирання – колові. При проведенні масажу кісточками пальців рук переважно застосовують спіралеподібні рухи, а у процесі роботи з зондами крім вище названих можна використовувати прийом прокочування, на кульку при цьому натискають долонею, регулюючи силу натиску. При млявому парезі надають перевагу сильнішим рухам розтирання, а також дозовано можна застосовувати пощипування. При спастичному парезі перевага надається легким прийомам – прогладжування, дозовано також використовують прийоми розтирання; сильніших прийомів не застосовують.

Пасивно-активний рівень рухової активності.

На наступному етапі формують на пасивному рівні позиції "насуплення" та "формуванняскладки міжбровами". Для цього фіксуємо пальці рук в нижній частині лоба, справа та зліва від середньої лінії, натискаємо з легкою вібрацією та підштовхуємо м’язи до середньої лінії, відступаємо трішечки вправо і вліво у напрямку до скронь на палець і знову натискаємо з легкою вібрацією, підсовуючи м’язи до середньої лінії. Таким чином просуваємося до середини брів до тих пір, поки не утвориться складка (зморшка) між бровами.

При наявності млявого парезу процедуру проводимо кілька разів, а потім формуємо у дітей зморшку між бровами і пропонуємо її втримувати самостійно певний проміжок часу, який відлічуємо.

При наявності підвищеного тонусу м’язів формуємо зморшку між бровами, а потім, якщо тонус м’язів зростає, розслабляємо їх, проводячи масаж у напрямку від середньої лінії лоба до скронь з використанням прийомів прогладжування та пунктирування. Таким чином чергуємо розслабляючий масаж з виконанням пасивних та пасивно-активних вправ.

Недовільний рівень рухової активності.

На третьому етапі включаємо у систему корекційної роботи емоційно стимулюючі ігри, які сприятимуть появі звука -и-. Стимулюємо вимову звука зз різною інтонацією, з різним мімічним супроводом у різних ситуаціях.

Також цікавим є використання на логопедичних заняттях елементів фонетичної ритміки. Вчимо проговорювати звук з супровідним жестом: розведення рук вбік та трішки вниз, щоб таким чином опущені руки демонстрували позицію губ "оскал" (вправа фонетичної ритміки). Ці вправи діти виконують із задоволенням, і завдяки їх виконанню у них формується цілісне уявлення про артикуляцію звука.

Дітям можна також запропонувати гру "Літак". Розвести руки вбік і дещо опустити вниз та погудіти –и-, мімічно зображаючи зосередженість. Гру можна супроводжувати завданнями для виконання: літак піднімається в небо - діти з позиції "присівши" поступово піднімаються у позицію "стоячи"; літак летить високо над хмарами – діти, розставивши руки, бігають по залу і гудять -и-; літак сідає на землю – діти поступово заходять на злітну смугу (позначену лінію посередині кімнати) і сідають на стільці. Така гра може супроводжуватися відповідним музичним супроводом у записі чи зіграним на інструменті, а також звуками, якими супроводжується політ літака.

Може також створювати ігрові ситуації сердитий і впертий гном. Ми просимо у гнома іграшку, а він, утворивши мімічну позицію гніву та вимовляючи –и-, ховає іграшку за спину ("не віддам"). Гра може супроводжуватися мімічним чи віршованим супроводом.

Багато таких ситуацій та ігор логопед на цьому етапі проведення корекційного навчання може придумати і сам. Зокрема, можна театралізувати фрагменти казок з опорою на зразок (малюнки, що зображають сердитих казкових персонажів). Така робота може супроводжуватися читанням фрагментів казок та слуханням відповідної музики. Обігрувати можна ролі Баби Яги, Кощія Безсмертного тощо.

Самостійний рівень рухової активності.

На четвертому етапі формують вміння вимовляти звук -и- перед дзеркалом з різною інтонацією, відповідно до описаної чи продемонстрованої на малюнку ситуації. А також включаютьфонему у ситуації спілкування з однолітками та дорослими;вчать проспівувати його з музичним супроводом; вимовляти в ігрових ситуаціях, що

супроводжуються віршованим супроводом, та без нього тощо.

Отож, хоча звук -и-, як і інші голосні звуки мовлення, порівняно з приголосними артикуляційно не складні, у процесі їх постановки та автоматизації доцільно формувати готовність до вимови артикуляційно складніших звуків, а тому у систему занять необхідно включати прийоми роботи покликані корегувати порушення артикуляційної моторики та дихання, стимулювати появу мімічних позицій та формувати інтонаційно забарвлений голос.

Список використаних джерел:

1. Ефименкова Л.Н. Коррекция звуков речи у детей: Кн. для логопеда. – М.: Просвещение, 1987. – 200 с.
2. Правдина О.В. Логопедия. – М.: Просвещение, 1969. – 310 с.
3. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 160 с.
4. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при дислалії): Навчальний посібник. – К. : Знання, 2009. – 244 с.
5. Хрестоматия по логопедии (извлечения и тексты) / Под ред. Л.С. Волковой, В.И. Селивёрстова. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 560 с.

The article is devoted to presentation of the methodics of position the vowel -u-, that includes organization and realization of logopedic work at three stages: preparing, posing and automatization of speech sounds.

Keywords: position of sounds, logopedic massage, articulative exercise, logopedic game.

Отримано 19.9.2013

УДК 372.881-053.2

В.І. Галущенко

ВИКОРИСТАННЯ КОМПЛЕКСНО-ІННОВАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ КОРЕКЦІЇ ДИЗАРТРІЧНИХ РОЗЛАДІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядається впровадження комплексно-інноваційних заходів щодо корекції стертої дизартрії у дітей старшого дошкільного віку, визначається необхідність використання "обхідних" шляхів у цілісній реабілітаційній програмі з дітьми означеної мовленнєвої патології.

© Галущенко В.І.